

Sail (sinds 1975) heet een uniek evenement te zijn. Ten onrechte, want honderd jaar geleden had de Entos op en rond het IJ de primeur: de Eerste Nederlandsche Tentoonstelling op Scheepvaartgebied. Bart Middelburg

In de categorie inmiddels totaal vergeten jubilea neemt 1913 een prominente plek in. In dat jaar werden in het hele land grote feesten georganiseerd omdat het precies honderd jaar geleden was dat Nederland werd bevrijd van de Franse overheersing: in 1813 werd Napoleon verslagen bij Leipzig, waarna de onafhankelijkheid van het Koninkrijk der Nederlanden werd uitgeroepen.

Vooruitlopend op dat zogeheten jubeljaar kwamen begin 1912 in het American Hotel 'eenige mannen van naam op scheepvaart- en tentoonstellingsgebied' bijeen. Doel van de bijeenkomst was na te gaan wat de mogelijkheden waren in 1913 in Amsterdam een grote scheepvaarttentoonstelling te organiseren om het bevrijdingsfeest extra cachet te geven. Die mogelijkheden waren niet groot, luidde de conclusie. "Een zoo weifelende, mismoedige vergadering als deze, is zelden gehouden," herinnerde Harm Smeenge, liberaal politicus en voorzitter van schippersvereniging Schut-tevaer, zich later. "Waarschijnlijk zijn de meeste aanwezigen dien avond naar huis gekeerd onder den indruk, dat van die tentoonstelling wel niets zou komen."

Kort daarop sloeg die sombere stemming om, in het besef dat hier een unieke kans lag, of zoals Smeenge het later verwoordde: "Amsterdam gaat vooruit, Amsterdam groeit. Er is ondernemingslust op velerlei gebied. Het gevoel dat wij kunnen concurreren, maar het dan ook moeten dóén, met álle krachten, is levendig in onze stad. Onze industrieterreinen worden bezet, onze haven komt plaats te kort,

zij moet ten spoedigste worden uitgebreid. Op zulk een tijdstip hebben ook fabrikant en koopman lust hunnen producten te vertoonen."

Om te beginnen werd de Eerste Nederlandsche Tentoonstelling op Scheepvaartgebied (kortweg Entos) opgericht, een vereniging met een onwaarschijnlijk draagvlak onder politici, zowel landelijk als lokaal, scheepsbouwers, reders, assuradeurs, et cetera. Smeenge werd voorzitter, tot erevoorzitters werden vier ministers benoemd (onder wie minister Hendrik Colijn van het departement van Mari-

ne) en de Amsterdamse burgemeester Antonie Röell. Daarnaast kreeg de Entos een comité van tientallen erele-

'Koopman en fabrikant hadden lust zich te toonen'

den, dat louter uit notabelen uit de wereld van de scheepvaart bestond. Kortom: iedereen deed mee. Prins

De imposante ingang van het Entos-tentoonstellingsterrein achter

Entos: Sail

het Tolhuis, aan de Badhuisweg in Amsterdam-Noord.

FOTO STADSARCHIEF

avant la lettre

Hendrik werd beschermheer.

Al snel bestond overeenstemming over het voornemen een tentoonstelling te organiseren in de traditie van grote wereldtentoonstellingen. Als tentoonstellingsterrein werd gekozen voor het ongerepte terrein aan het IJ achter het Tolhuis in Noord, het latere Shellterrein (nu Overhoeks).

Henk Dessens, directeur Collecties van het Scheepvaartmuseum in Amsterdam: "De Entos is eigenlijk uit pure rijkdom ontstaan. Tussen 1890 en 1914 kwam de economie in een enorme stroomversnelling terecht. De ko-

loniën speelden daar een rol in. Er werd ontzettend veel verdiend, juist in de scheepvaart, en tegelijkertijd groeide ook de belangstelling weer voor ons rijke maritieme verleden. Uit die revival is de Entos voortgekomen."

De Entos was overigens allerm minst de eerste tentoonstelling in Nederland op scheepvaartgebied. Dessens: "Nee, dat was niet helemaal eerlijk, want in 1874 was er in Rotterdam ook al een tentoonstelling geweest. Maar ze zullen

hebben geredeneerd dat iedereen dat allang vergeten was, en dat de Entos ook aanzienlijk groter van opzet was." Het totale Entos-terrein in Noord besloeg circa 200.000, de overdekte paviljoens waren 20.000 vierkante meter. Behalve stands van alle toonaangevende scheepsbouwers en aanverwante fabrikanten werden achttien exposities ingericht met onderwerpen als 'Overzeesche Bezittingen' inclusief een Indische afdeling, 'Groote Scheepvaart', 'Binnenvaart, Motor- en Zeilvaart', 'Reddingswezen', 'Expeditie en Cargadoorswezen', 'Vis- ♦

Een deel van 'oud-Amsterdam', zoals dat op het Entos-terrein pal aan het IJ was nagebouwd, met midden de Nieuwe Kerk.

FOTO STADSARCHIEF

scherij', 'Oceanographie en Maritieme Meteorologie', er was een Britse sectie, et cetera.

Pronkstuk was de historische afdeling, waarvoor gebruik werd gemaakt van unieke collecties scheepsmodellen en schilderijen die door particulieren in bruikleen werden afgestaan. Verder was er een 'terrein voor vermakelijkheden', een lunapark met onder meer een achtbaan, en aan het IJ werd zelfs op schaal een compleet dorpje gebouwd, dat 'oud-Amsterdam' moest voorstellen, met grachtenpandjes en de Nieuwe Kerk. Er was ten slotte ook wat varende erfgoed.

Op 5 juni 1913 verrichtte prins Hendrik in aanwezigheid van hordes andere hoogwaardigheidsbekleders de officiële opening, koningin Wilhelmina verbleef in het buitenland. De Entos – geopend van begin juni tot en met september – was van meet af aan een doorslaand succes, een nationale happening.

In totaal trok de tentoonstelling in de zomer van 1913 een klein miljoen bezoekers: ruim zeventienduizend mensen per dag. "Daar zouden we nu jaloers op zijn," zegt Henk Dessens, "maar het aanbod was toen natuurlijk heel anders. Als je nu een dagje uit wilt, heb je zoveel mogelijkheden dat je bijna niet weet wat je moet kiezen. Toen was er nog niet veel."

De tentoonstelling bedroef zichzelf en kreeg geen cent subsidie. De in-

komsten bestonden uit geld van particuliere ondernemers dat in een waarborgfonds werd gestort, de inleg van ondernemers met een eigen stand en de kaartverkoop. Gedurende de tentoonstelling verscheen op gezette tijden een speciaal Entos-magazine, onder redactie van jonkheer Jan Feith,

Er werd op grote schaal gefraudeerd met entreekaartjes

met allerlei verslagen en weetjes over de Entos, 'ernstig en luimig'. De diverse afleveringen van het blad werden eind 1913, na afloop, gebundeld tot een rijk geïllustreerd gedenkboek. Het enige probleem waarmee het bestuur te maken kreeg, was dat de publieke belangstelling zo enorm was, dat er op grote schaal werd gefraudeerd met toegangkaartjes. "Het is onbegrijpelijk wat het publiek er voor over heeft, om te fraudeeren," vertrouwde directeur J. zur Mühlen na afloop Feith toe. "Er waren avonden dat wij het terrein flink vol schatten, terwijl niettemin de ontvangsten aanzienlijk beneden onze raming bleven. Hoe kwamen al die fraudeurs door de controle?"

Het was zeker niet alleen de gewone man die fraudeerde. "Ik zou u de namen kunnen noemen van de deftigste

mensen, die niet schroomden, om op verouderde of verkeerde toegangsbewijzen binnen de terreinen van de tentoonstelling te komen." En als daar iets van gezegd werd, aldus Zur Mühlen, dan volgde 'een scheldpartij à la Nieuwmarkt'.

Daar stond tegenover dat er in de vier maanden dat de expo duurde, zegge en schrijve twee diefstallen waren gemeld. "En dat waren slechts onbelangrijke diefstallen, waarschijnlijk door één-en-dezelfde persoon bedreven. Is dit geen gunstig record, dat ik mag toeschrijven aan ons streng systeem van controle?"

De Eerste Nederlandsche Tentoonstelling op Scheepvaartgebied had voor Amsterdam blijvende gevolgen. Al ten tijde van de Entos sprak koningin Wilhelmina (die drie keer op bezoek kwam) haar leedwezen uit 'dat deze tentoonstelling die zoo opvoedend en leerzaam was, weder zoo spoedig zou moeten verdwijnen'.

De Eerste Wereldoorlog zorgde voor enige vertraging, maar in 1916 werd vervolgens de Vereniging Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum opgericht, die nog altijd bestaat: het Scheepvaartmuseum, sinds 1981 gevestigd in het voormalige Zee-magazijn van de marine op Kattenburg, dat momenteel ingrijpend wordt verbouwd.

Er zijn plannen om het honderdjarig jubileum van de Entos in 2013 niet onopgemerkt voorbij te laten gaan. ■